

MÁRIÁS JÓZSEF

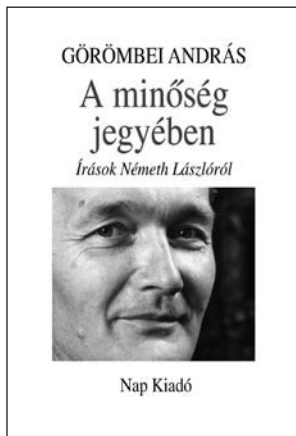
A minőség jegyében

Görömbei András kötetéről – kettős megközelítésben

„Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek
Az emberiségért valamit!
Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevít.”
(Petőfi Sándor: Sors, nyiss nekem tért...)

Százhetven évnél is több ideje annak, hogy a magyar líra klasszikusa leírta e sorokat. Mi végett hangozott el 1846 áprilisában e költői óhaj? A világ boldogságáért, az emberiség javáért, oly célokért, amelyekért a Golgotát is vállalná. Alig két esztendő telt el: a cselekvési vágy konkrétabbá vált: a magyar szabadság lett a tét, melyért talpra szólította a nemzetet, alig telt el három évnél valamivel több: életáldozatával szentelte meg, magasztosította fel a szándékot, „...ott essem el én, / a harc mezején...” Örök példája, követendő ikonja lett mindazoknak, akikben a nemzet felemelkedésének szolgálata, szabadságvágyának megvalósítása iránti vágy vezérel/vezérelt arra, hogy életüket, tudásukat, tehetségüket e szent ideálok fénykörében teljesítsék ki.

Megtörténhet, lesz, aki túlzásnak ítéli, hogy egy új könyv méltatása elé ily messzi időken született jeligét illesztünk. A szándékot kettős argumentummal támasztjuk alá: a Nap Kiadó újabb kötete, *A minőség jegyében. Írások Németh Lászlóról*,* egyfelől a szerző, Görömbei András (1945–2013) születése 75. évfordulója előtti tisztelgés, másfelől a negyvenöt évvel ezelőtt elhunyt Németh László (1901–1975) élete és klasszikus értékű munkássága iránti nagyrabecsülés indított arra, hogy Petőfi Sándor költeménye sorait idézzük. Nem véletlenül! Hisz mindketten egész életüket arra és annak szentelték, hogy írásaikkal, munkásságukkal népük, nemzetük életminősége javítását/növelését, a nemzet tudat, a nemzeti identitás elmélyítését szolgálják, olvasóikban a jó, a szép, az igaz és a szent eszményeit cselekvő erővé magasztosítsák – életük során, mindhalálig.

* GÖRÖMBEI ANDRÁS: *A minőség jegyében. Írások Németh Lászlóról*. Budapest, 2020, Nap Kiadó, 237 p.

A Nap Kiadó *Magyar esszék* nagy ívű sorozata – elindítója, Domokos Mátyás, és örökségének folytatója, Sebestyén Ilona – különös figyelmet szentelt e gondolatok szolgálatára, az említett szerzők munkássága értékeinek tudatosítására. A mostani kiadvány indított arra, hogy figyelmünk e kettős törekvést együvé foglalva tárjuk olvasóink elé. A szerző és kötetének témája közti legszorosabb összefüggést a címbe foglalt gondolat – mint közös nevező, az őket életük során mindvégig foglalkoztató ügyek legkisebb közös többszöröse: a nemzet sorsa iránti aggodás – a minőség volt/vált a legfontosabb célkitűzéssé.

I.

Elsőként azt vizsgáljuk, kívánjuk nyomon követni, hogy Görömbei András miként, mily szellemi ösvényeken át jutott el addig, hogy Illyés Gyula nyomán ő is föltehesse magában a kérdést: „szükséges-e, hogy irodalmi műnek irodalmon kívül föladata legyen?” Életművében mindvégig e kérdés pozitív megválaszolásának lehetőségeit példázta, szolgálta.

Az ősforrást „a készülődés éveiben”: a győri bencés gimnáziumban, a debreceni egyetemen töltött tanulmányi években találjuk, jelesen olyan személyiségek példájában, amilyen Bánhegyi Jób bencés szerzetes tanár, továbbá Barta János debreceni egyetemi professzor tanításában, életútjában és világszemléletében, irodalomszeretében ötvöződött, vált növéssterrvé a fiatal diák, a tanárjelölt gondolkodásában, lett kiinduló pont, vált táptalajjá, éltető és soha ki nem apadó energiaforrássá, mely ellenszélben is átsegítette, megőrizte hitét az irodalom nemzetépítő, erkölcsnemesítő, jövőteremtő hivatásában.

Miként s hogyan példázzuk ezt a rendkívül gazdag termést hozó életút, érdeklődési kör alakulásában? Leszűkítjük a kört Görömbei Andrásnak a Nap Kiadó által megjelentetett esszéköteteire: *Irodalom és nemzeti önismeret* (2003); *Azonosság tudat, nemzet, irodalom* (2008); *Irodalom, nemzet, harmadik út* (2012). Mily beszédes címek?! Írásaiban az évtizedek alatt felhalmozott hatalmas ismeretanyag kikristályosult gyöngyszemei öltenek testet, válnak iránymutató jelzésekke diákjai, az olvasók tudatában. A címekben megjelölt megjelölt fogalomkörök az irodalomtörténész tudományos munkásságának, tanításának szegletköveiként jelzik, mily témákat, témaköröket helyezett kutatásai fókuszába. E kötetek hozzásegítenek ahhoz, hogy megvilágosodjék előttünk az út, amelyen a sok évtizedes egyetemi oktatói pályán járnia adatott – az auditóriumokban és azon kívül is: tanulmányai, kötetei hosszú sorában. Hozzásegítenek ahhoz, hogy feltáródjék előttünk irodalomszemlélete és irodalomszeretete, hozzásegítenek ahhoz, hogy nyomon követhessük a súlypontok alakulását, az elköteleződést a nemzet szolgálatára, a magyarság nemzeti öntudata elmélyítésére, cselekvő erővé emelő népi irodalom felé.

Mindhárom kötetben vissza-visszatérő gondolat: az irodalom szerepének a vizsgálata, hivatásának a megfogalmazása. Hosszan idézhetnénk a tételekké, axiómaértékű és tartalmú megállapításokká sűrűsödött definíciókat – pozitív és negatív töltésűeket egy-

aránt. Néhány kiragadott példa: „Irodalmunk egyik fő vonulatának minden időben a nemzeti felelősségtudat volt az ösztönzője”; „az irodalom a léttel való dialógus, a lélek és a szellem edzőpályája (...) a nagy mű mindig hozzáad valamit a léthez, ezáltal gazdagítja világunkat”; „java költőink, íróink soha nem tértek ki sorskérdéseink vállalása elől”; „a nemzeti önismeret alakításában az irodalomnak különlegesen fontos szerepe van, irodalmunk legnagyobb alkotói a nemzeti önismeretnek is hatékony formálói”; „legnagyobb íróink műveikkel minden időben cselekvő történelmi jelenléteket vállaltak a nemzet állapotának művészi megítélésével”;

Németh László a szárszói találkozón (1943)

„minden nagy mű kísérlet arra, hogy az egyedi jelenséget az elvvel, végest a végtelennel, a tárgyat a gondolattal, az embert a világgal, a cselekvést az erkölccsel szembebesítse”; „íróink mindenkor tudták és tudatosították azt, hogy a nemzet helyettesíthetetlen érték, melyet állandóan óvni és alakítani kell, hittek abban, hogy az irodalom a személyiség és a közösség fennállásának hatékony eszköze”; „az irodalom egy nemzet tudata, a legtagabb szabad tere a gondolkodásnak, a költészet lehetősége, hogy a lelket a tárgyyszerű dolgok mellett a sejtelmekkel is megismertesse”... Ugyanakkor, vissza-visszatérőleg, arra is figyelmeztetett, hogy az irodalom hivatásának értelmezésében negatív devianciák is hangot kapnak: „az irodalom legyen csak irodalom, nyelvi fenomén, autonóm nyelvi világ és semmi más”; „iszonyú mennyiségű szöveg jelenik meg, de mélyre szállt a szellem minősége”; „az irodalom a hangos politizálás közepette nem tudja a maga semmivel sem helyettesíthető, semmivel sem pótolható értékeit a társadalomalakító tényezőivé tenni, mert elvesztette jelentőségét a társadalom tudatában”; „a kommunista diktatúra betiltotta a nemzeti irodalom sokszínűségét: minden polgári értéket száműzött, a nemzeti érzést, nemzeti gondolatot pedig nacionalizmusnak bélyegezte és üldözte”; „a köztudatban az utóbbi évtizedekben az irodalom közösségformáló szerepe leértékelődött”...

Görömbei András irodalomszemléletéről beszédesen vall az *e* kötetek lapjairól kiolvasható/kikövetkeztethető érdeklődési kör, amely munkássága irányát jelzik. Kutatási területe a XX. századi magyar irodalom, különös figyelemmel a népi irodalom, a népi írók mozgalma, a magyar irodalom klasszikusai sorába magaslott Németh László, Illyés Gyula s a későbbiek: Csoóri Sándor, Nagy László, Nagy Gáspár... Melléjük társult az elszakított területeken létrejött, az egységes magyar irodalom szerves részeivé vált alkotók – Sütő András, Kányádi Sándor, Dobos László, Szilágyi István, Gál Sándor, Vári Fábán László... – életműveinek vizsgálata. Szemléletes igazolása ennek az is, hogy kikerülve írt könyvterjedelmű monográfiákat: *Sinka István* (1977), *Sütő András* (1986), *Nagy László* (1992/2005), *Nagy Gáspár* (2009), *Csoóri Sándor* (2010). E személyi-

ségek, alkotásaik mind-mind a költői/írói küldetéstudat, a nemzetszolgálat lényegét példázzák: a hitet, a cselekvés értelmét, az elkötelezettséget, a felelősség- és küldetéstudatot, a nemzeti sorskérdésekkel való őszinte szembenézést. Életművük fölé odairhatjuk a *Tanúban* 1932-ben megfogalmazott Németh László-i gondolatot: „Folyóiratom ihletője e kor igazi múzsája: a szorongó tájékozatlanság. Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban a hitben, hogy van part s a csillagok vezetnek.” Példát adtak az őszinte nemzeti számvetésre, a nehéz sorshelyzetben is hirdették/vallották: van part, van jövő, maguk is csillaggá, tájékozódási pontokká változtak azon az úton, amelyen ellenszélben is, a kockázat vállalásával is haladniuk adatott. A magyar szellemi erőlköztetőjével együtt vallották: „az írás: erkölcs”. Ezen az úton haladt Görömbei András is. Az említett esszéköteteinek témakörei – a kötetek címével összhangban – jelzik a hozzájuk társított írások eszmei töltetét, tartalmát: *A magyarságtudomány útkeresései; Létérdekű irodalomszemlélet; Azonosság-tudat, nemzet, irodalom; Az önazonosság pecsétje; A harmadik út; A szétszilált nemzet; Határtalanul; A kisebbségi lét-helyzet*. Bár az írásokban – tanulmányokban, recenziókban, életművek méltatásában, alkalmi írásokban... – az irodalomtörténeté jegecesült ismeretanyag halmozódott fel, korántsem csak egy adott idő jelenségeinek értelmezése nyer hangot és kifejezést! A bennük kódolt gondolat üzenetté válik, jövőt formáló erővé, oly sugallattá, amely az elkövetkező nemzedékeknek is támpontokat nyújt a maguk életének formálásához, a nemzet felemelkedéséért megvívandó harchoz.

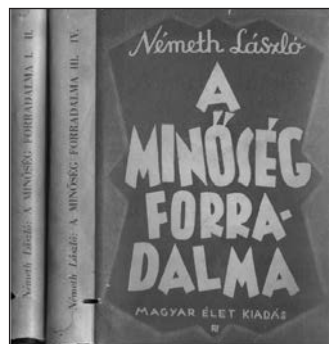
A róla írott gondolatainkat „hitelesítsük” a 60 éves professzor tiszteletére kiadott kötetben – *Cselekvő irodalom. Írások Görömbei András tiszteletére* – a könyv szerkesztői – Bertha Zoltán és Ekler Andrea – bevezető soraiban olvasottakkal, kiegészítve/kiteljesítve a róla alkotott portrét. „Vannak kivételes személyiségek, akik életet vezérlő legnemesebb eszményeiket a legigazabb emberi természetesség evidenciájával tudják hitelesíteni. Akiknek megvilágosító hatású alkotói pályája, életműve a legmagasabb szellemi minőség és a legmélyebbről fakadó erkölcsi emberség távlataiban növekszik példaadóvá. Példává és tanítássá, követhetetlenül is követésre buzdító mintává, mindenki által elérhető tisztánlátást segítő ösztönzéssé. Olyan erővé, amelynek küldetéses méltósága kényszer nélküli irányjelzéssé, útmutatássá-elhívássá lényegül sokak számára. Amelyben az értékek és igazságok sugárzó energiája úgy bilincsel le, hogy közben valójában felszabadít és felemel.” Vallotta, hogy „az irodalom olyan létigazság-feltárási értékbirodalom, amelyből semmiféle erkölcsi gondolat, egyéni és közösségi sors- és gondtapasztalat, identitásjellegzetesség történelmi, társadalmi, nemzeti létprobléma és sorskérdés, önismereti jelentéstartalom nem iktatható ki erőszakosan”. Ráébresztett arra, hogy „bármilyen körülmények között is – mint mindenkinek – jogunk van szeretni embertársainkat és családunkat, népünket és nemzetünket, nyelvünket és kultúránkat, szülőföldünket és elődeinket: Istenünket, hazánkat és szabadságunkat”. Kell-e ennél szebb tanítás? Kell-e ennél értékesebb örökség?

II.

Az esszékötetekben tanulmányok sora foglalkozik a Németh László életmű vizsgálatával. Azt is mondhatnánk, hogy Görömbei András számára e kutatási téma irodalomtörténeti munkásságának origópontja, szellemi alappillére. Ezzel ő is felsorakozott a Czine Mihály által oly szemléletesen definiált Németh László-eklézsia tagjainak sorába, mely közösségben ott találjuk Grezsa Ferenc, Monostori Imre, Vekerdi László, Domokos Mátyás, Olasz Sándor, Cs. Varga István, Bertha Zoltán, Bakonyi István, Füzi László..., Erdélyben Veress Dániel, Fábíán Ernő, Nagy Pál, Kántor Lajos... és mások nevét.

Közös vállalkozásuk, személyes célkitűzésük, hogy ébren tartsák a lángot, segítsék/szolgálják a XX. század klasszikusa írói munkásságának szerves beépülését a nemzettudatba; hogy gondolkodása legyen/váljon/maradjon szellemi tájékozódásunk, nemzeti elkötelezettségünk vezérlő csillaga; közép-kelet-európaiságunk, az egymásra utaltságunk eszméltetője, a tejtévesítés felismerésének a szószólója.

A Nap Kiadó önnön hagyományát folytatva – az utóbbi két évtizedben több Németh László-művet, illetve róla szóló, őt méltató tanulmánykötetet adott ki – jelentetett meg, köztük Ekler Andrea és Petrik Béla gondozásában Görömbei András tanulmánykötetét. Az író iránt ébredt figyelem és mindvégig szoros kötődés kiindulópontjaként tétélezhetjük a Németh László 70. születésnapján megfogalmazott, e kötet bevezetőjeként közölt köszöntő sorokat: „Mit adott nekem Németh László? A legtöbbet, amit szellemi és etikai vonatkozásban ember embernek adhat: példát és ösztönzést. Példát arra, hogy századunk kibogozhatatlannak tetsző szellemi káoszában is van értelme és lehetősége a teremő küzdelemnek. Példát arra, hogy alázattal és lelkiismerettel szüntelenül átgondolva a megtett utat, olykor szomorú tapasztalatok ellenére is reménykedő hittel és töretlenül kell építenünk a jövőt. (...) Tőle tanultam, hogy csak az önmagát legszigorúbb mércével vizsgáló, önmagát megújító, műveltebbé, értékesebbé tevő ember élhet méltó életet, csak az ilyen ember vállalhatja győztes reménykedéssel a világ sántaságát, s csak az ilyen ember képes a legnagyobbra: az elképzeléseinkben és vágyainkban élő még szebb, még emberibb világ megteremtésére.” Az *Utószót* író Papp Endre, immár a lezárt életmű ismeretében összegez, mintegy feltárva az íróhoz való viszonyulása, kötődése sarokpontjait: „Görömbei András irodalomtörténeti munkásságának megkerülhetetlen részét képezi Németh László életműve: Bibliájának, legnagyobb szellemi élményének nevezte. (...) messzemenően megértette, mi több, el akarta fogadtatni az író szellemi magatartását, felmutatta értékeit, és magyarázatában képviselte is azokat. (...) Németh példájában a kulturális nemzettudat egészére kiterjeszhető, a realitások alapján álló, részegységeiben, elemeiben összefüggő, saját minőségű koherencia szellemi mintáját látja meg. S ez a

közösségi »ügy« mélyen és elszakíthatatlanul az egyéni önazonosságért való küzdelem is, személyes üdvösségkeresés. (...) a megalkuvás nélküli önvizsgálat, a »lenyűgöző őszinteség«, a nemzet sorsa iránti aggodalom és felelősség okán lát nagyon világos logikát az író gondolati rendszerében (...) Németh László gondolataiban az eszme és erkölcs lehetőségeit tartja fontosnak,”

Németh László (1947)

A könyv összeállítói két évtized – 1990–2011 – időintervallumában született Németh László-tanulmányokat gyűjtöttek csokorba. Ez is jelzi, hogy Görömbei András érdeklődése töretlen, mindvégig állandó volt, elhivatottan hirdette és tudatosította annak értékeit, társadalomformáló, a nemzeti tudatot építő módon befolyásoló, a küldetéses irodalom erejét. A tematikai/tartalmi változatosságot az életműhöz való közelítés műfaji sokfélesége teszi vonzóbbá – egy-egy jelenség vizsgálatától, valamely alkotás elmélyült elemzésén át a Németh László-irodalom/recepciókig.

A kötetbe foglalt írárok elemzésének középpontjában a Németh László-életmű sarokpontjainak tételezhető gondolatköröket találjuk, oly témákat, amelyek az ötven esztendő felölélő alkotói korszak minden szakaszában vissza-visszatérő vezérelvként/témaként/motívumként vannak jelen, melyekre már tanulmányok címei is utalnak: *A minőség forradalmára; Németh László kereszténysége; Németh László irodalomszemléletének fő vonásai; A drámaíró Németh László – felülnézetből.* Ezek az egész életműre, illetve annak egyes szegmensére jellemző felismeréseket, megállapításokat tartalmazák. Olvasásukkor elének tárul „a magyar szellemi élet organizátora” szerepére kora ifjúságától elszegődött író nemes küzdelme. „Munkásságában a pazarló bőségű elemek belső összefüggését, organikus kultúrává emelő mozgóatóját a nemzet önvédelmi ösztönének az ébresztésében, a nemzeti tudat védelmében és teremtésében ismerhetjük fel, mégpedig a minőség forradalmának a jegyében.” A trianoni döntés következtében szétesett országban „a nemzeti önvizsgálat könyörtelen őszinteségét” szorgalmazta, „a »negatív harc« helyett a »pozitív feladat« megkeresésére vállalkozott” a készülődés korában és élete során mindvégig, következetes elhatározással, hittel és cselekvéssel. „Eszménye és vezérgondolata a minőség forradalma” lett, „az értelmiségi társadalom, melyben mindenki alkotó módon, értelmiségi szinten végezné munkáját”. Kísérletező ember volt, kinek „gyakorlati javaslatai nemegyszer utópisztikusoknak bizonyultak, de legfontosabb eszméi, a minőség, erkölcs, a nemzeti sajátosságoknak megfelelő társadalmi rend – egyre időszerűbbek”. A minőség-igény egyaránt vonatkoztatható a társadalomra s annak tagjaira. Ehhez kapcsolódik az üdvösségügy, Németh László gondolatuniverzumának másik sarkalatos centruma, amely célja „az embert önmaga fölé emelő magatartás-minőség kimunkálása”, „meghatározó távlatosító és egyetemesítő vonatkozási rendszere a keresztény kultúra”, amely „biztosítani képes a személyiség és

a közösségek emelkedő minőségű életét”, az üdvösségharc sikeres megvívását. Ebben a küzdelemben az irodalomnak szánt különlegesen fontos szerepet. Irodalomszemléleti programja kialakításában Babits Mihály, Fülep Lajos és Ady Endre alkotóműhelye nyújtott ösztönző, kristályosító ösztönzést, tájékozási pontokat. Babitstól azt a törekvést, hogy „a nemzeti jelleget, sorsot és az egyetemes jelentést, európai értékeket összekapcsolja”; Füleptől: „miként lehet összeegyeztetni a művészet autonómiáját és közösségformáló szerepét”; Adytól a példát, cselekvési modellt, hisz ő „nemcsak keseregte a magyarságot, hanem alkotta is”. Ezek együttesen vezették Görömbei Andrást arra a felismerésre, miszerint „Németh László irodalomszemléletének fontos vonása a szervezés, összetettség, léttitkokat faggató mélység és európai távlatok összekapcsolásának az igénye. (...) Nem lehetett kisebb álma, minthogy a magyar irodalom olyan remekműveket teremtsen, melyekben a magyar jelleg és az európai mérték egyetemes emberi jelentéssel válik magyar műhellyé Európában.”

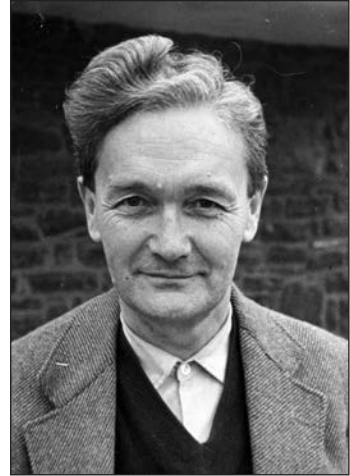
Ilyen magas rendű igénnyel fogalmazta meg dramaturgiai nézeteit is: „a színpadot is társadalomalakító erővé kívánta tenni”. E vonatkozásban is érvényes általános célkitűzéséből kiindulva, drámáiban is „az új magyar irodalom küldetését a nemzeti történelem, sors alakítására méltó és alkalmas erkölcsiség kialakításában jelölte meg”. Ennek összetevő elemei: „az emberi minőséget javítani akaró eltökéltség”, „a nemzeti küldetéstudat”. Dramaturgiai sajátosságai: „az erős gondolati jelleg, a tömör, megemelt drámai nyelv és az egyetemes távlat igénye”. Történelmi drámáiban „nem a múltidézés végett fordult régebbi korokhoz, hanem az emberi nagyság médiumait kereste ott, önmaga elvének a századok próbáját már kiállt képviselőit”. Vezérlő motívumai közt általános konfliktusként jelenítődik meg „az átlagosnál nemesebb minőség önvédelmi küzdelme az őt nem értő közeggel”; sajátos vonásként pedig „személyes üdvösségügye nyer kifejezést minden egyes darabjában, s ez elválaszthatatlan társadalmi-emberi küldetésétől, az elképzelésében élő nemesebb emberlétért való töretlen, hivatásszerű munkálkodástól”.

A Németh László életművét kutató/elemző irodalomtörténészeket sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy az író szemléletében miként egyeztethető össze „az irodalmi műesztétikai autonómiája és életalakító, világnézet-formáló szerepe”. Görömbei András rávilágít arra, hogy az író „a művet magát helyezte vizsgálódásai középpontjába és szigorúan esztétikai kritériumok szerint ítélte (...) a leghatározottabban elítélte az olyan művet, amelyikből kilógott az eszme (...) de éppúgy tévútnak minősítette a másik végletet is, amely a tiszta művészet elvének az abszolutizálásával kipárol az irodalomból minden »idegen elemet«”. Németh László irodalmi munkássága a példa rá, ami kutatóját az alábbi következtetésre vezette: „Az életanyag és a belőle kifejlő művészi eszme harmóniáját éppen a művészet autonómiája követeli meg. Éppen ahhoz kell az író egyénisége, tehetsége, műveltsége, ihlete, hogy korának és az emberlétnek eszméletű, életalakító kritikai megítélése is az autonóm műalkotás természetes része legyen.”

Az általános következtetéseket tartalmazó tanulmányok, esszék mellett olyan elemző írások olvashatók, amelyek – egy-egy kötet vagy alkotás – konkrét megjelenítésére, értő vizsgálatára adnak példát: modellértékű nemzeti minőség. *Németh László: Sorskérdések; Egy magatartás buktatói; Németh László: Gyász; Az Iszony és az önismeret;*

Németh László két Galileije; A drámairó Németh László dilemmái; Az igazságszeretet drámairól; Németh László élete levelekben. Az életpálya minden szakaszában különös figyelmet fordított a magyar sorskérdések alakulására, cselekvően, művei által konkrétan kívánt hozzájárulni azok megoldásához/megválaszolásához. „...sorskérdéseinkkel foglalkozó írásainak az volt a lényegük – állapítja meg Görömbei András –, hogy a magyar irodalomnak, történetírásnak, nevelésnek, politikának, gazdaságnak a magyar érdekek képviselőjén keresztül kell az emberiség értékeihez a maga külön színével hozzájárulnia.” Az e tárgykörbe sorolható írásai váltották ki a legtöbb vitát kortársai körében. Akkor is vállalta a küzdelmet, amikor eszméi kemény ellenállásra találtak, ellenséges reakciókat váltotta ki, eladdig, hogy kútmergözőnek nevezték, őt, aki minden szavával, minden sorával, minden művével nemzete javát szolgálta, „a magyar irodalom számára olyan szellemi közeget akart teremteni, amelyik a maga színvonalával segíti a nemzet minőségi érdekeinek esztétikai kifejezését”. Cselekvésre buzdított: „a tragikus magyar sorsot pozitív feladattá, más nemzetek számára is példaadó küldetésévé akarta változtatni”. Evégett sürgette a dunai népek összefogását, „realizálhatónak hitte a tejetstvériség küldetésévé formált gondolatát”.

Gondolatai sokszor úgy tűntek, hogy irreálisak. A műveit elemző Görömbei András joggal állapítja meg: „az eszmény akkor is érték, ösztönző, ha pillanatnyilag megvalósíthatatlan. (...) írásainak éppen az utópisztikus vagy inkább értelmiségi karakter ad ma is létfontosságú időszerűséget”. E kötetben a *Gyász* című regényének elemzése révén tekinthetünk be Németh László regényvilágába, alkotóműhelyébe. Alapkonfliktusa – mint annyi más, későbbi alkotásé – „a nemes minőségű személyiség és a hozzá, méltatlan környezet tragikus ütközése”, ütköztetése. Benne „azáltal teremtette meg a lélektani regény új változatát, hogy lélekrajz, társadalomrajz és mítosz egységét hozta létre”. Ez nyer, más dimenzióban, kifejezést az *Iszony* című regényben is, amely „az egyéni és közösségi önismeret modellértékű létfilozófiai érvényű regénye”. A soraiba kódolt írói szándék és üzenet: „a személyiség autonómiáját nem lehet sem föladni, sem mások rovására megvalósítani (...) az ember felelős a sorsáért, felelős az emberi lehetőségek kibontakoztatásáért. (...) Az *Iszony* nemcsak az egyéni, hanem a nemzeti önismeretnek is alapműve.” Az egyén és az őt körülvevő világ, a személyiség és a hatalom közötti mély, áthidalhatatlan szakadék a kifejezője a *Galilei* című színpadi mű, amely tömören fogalmazva: „az igazságért hozott áldozat drámája”. A múltbeli események, személyiségek megidézése nem öncélú írói szándék. Objektivitásigényének köszönhetően, „a történelmi párhuzam révén vált egy-egy történelmi drámája éles jelenkori érvényű korítéletté”. Németh László drámáira, amint életműve egészére is ráillenek VII. Gergely pápa szavai: „Szerettem az igazságot gyűlöltem a méltatlanságot”. Ha kellett, kényszerűségből, maga is vállalta a száműzetést, az elszigetelést, a

Németh László Sajkódon (1956)

fordítás gályarabságát. Németh László „önvallomásos alkotó” volt, mely sokirányú, gazdag levelezéséből is kitűnik: „...közvetlenebbül szólnak az alkotó művészi és emberi gondjairól, problémáiról, szándékairól”, ugyanakkor „egy sokoldalú, sokágú és grandiózus küzdelmű alkotói pálya bensőséges dokumentumai”, bőséges információanyag az életművet kutatók számára.

Görömbei András mindig fokozott figyelemmel követte pályatársai – a Czine Mihály megálmodta „Németh László-eklézsia” – tagjainak köteteit, tanulmányait, amelyekben értő és mély elemzését adják az életműnek vagy valamely szegmensének, tisztázó jelleggel és igénnyel verik vissza, hiteltelenítik az őt támadók torzító, ellenséges megnyilvánulásait, vélekedéseit. Szükség volt erre az író életében épp úgy, mint halálát követően is! „A magyar szellemi élet alig jóvátehető csonkulása származott abból, hogy egyik legnagyobb formátumú egyéniségét fantomizálta a politikai ördögűzés kényszerében. – Németh Lászlót kiiktatni a magyar kultúrából sohasem lehetett” – állapítja meg a tanulmány írója. Személyisége és életműve védelmében a magyar szellemi élet legjobbjai szálltak sikra. Köztük volt Grezsa Ferenc, kinek a Németh László *Tanú-korszaka* című kötete igazolja, hogy mily „lenyűgöző tájékozottságról, alapos filológiai felkészültségről tanúskodik”. „...munkájának nemcsak a teljességre irányuló szemlélet az újdonságértéke, hanem a szakszerű tisztázás, az új megvilágítás is.” Ehhez hasonló elismerő szavakkal illeti Monostori Imre kötetét, amely Németh László esszéírásának gondolati alapértékeit vizsgálja, értelmezi „minőségelvű nemzeti törekvés”-nek félreértésekre, félremagyarázásra alkalmat adó kitételeit, „körültekintő és gazdag ismereteken alapuló elemzése megtisztítja a sokszor elátkozott Németh László-i fogalmakat az ellenfelei által rájuk rakott hordalékoktól”, köztük a leghírhedtebbtől, az antiszemizmus vádjától. Ugyanő mérte fel és közölte a Németh László-recepció tanulságait, „hatalmas gyűjteményt jelentetett meg a Németh Lászlóról szóló írásokból”, melyekben „a bensőségesen értő és elismerő visszhang” mellett a szabadon áramló rágalalmazásig terjed a skála. De mit is várhatott volna az az író, aki „az irodalmat tekintette a magyarság legfontosabb kifejezőjének”, aki úgy látta, hogy „a magyarul szóló irodalom jelentős része nem a magyar sors kifejezője, nem a magyar sorsból építkezik, nem a magyarság boldogulását keresi”, azoktól, akik szemében „Németh László magyarság-féltése sokak szemében mindmáig jóvátehetetlen bűnnek” minősül. Könyve tanúságot tesz arról, hogy „Németh László életműve ma is eleven értéke kultúránknak, naponta szembesülnünk kell és érdemes vele. (...) Életünket minősíti az, hogy hogyan közeledünk ehhez a kivételes nemzeti kincsünkhöz.” Görömbei András elismerő szavakkal ír Czine Mihály Németh László-könyvéről, melyben hitet tesz arról, hogy az életműből „az életszeretet, az erkölcsi-szemleli igényesség éthosza és a nemzet fölemelésének töretlen szándéka szól”.

Németh László írásaival volt jelen korának társadalmi, szellemi küzdelmében, politikai/közéleti harcaiban. E tekintetben adott két jeles esemény, amelyen/amikor, kilépve szerepéből, megszólalt, szavának hatalmas visszhangja támadt. Az egyik az 1943-as balatonszárszói találkozó. Előadásában, a nemzet háború utáni sorsáért való aggodás okán, a szellem embereihez szólt, arra szólított, hogy a háborút követő új kor „valóban a magyarság felszabadulása legyen”. Hitet tett továbbá az értelmiség hivatása

mellett, a jövő szempontjából pedig a harmadik út létrejöttéért szállt síkra. Újabb alkalmat kínáltak számára az 1956-os forradalom forró napjai. Az ekkor írt *Emelkedő nemzet, Pártok és egység, Nemzet és író, A magyar forradalom „Németh László életművének újabb szárszói magaslata”*. A történelem nem adott lehetőséget arra, hogy gondolatai kellő hatással legyenek a forradalmi napok alakulására, az igazabb jövő reményében született írások értékét/jelentőségét nem koptatta meg az idő.

Görömbei András következtetése: „Hatalmas tudásának és érzékenységének minden körülmények között a legjobb megoldást kereső példája azonban ma is eleven ösztönző erő lehetne a nyitott gondolkodásra, a nemzeti és egyetemes emberi felelősségre.”

A kötet gondolati összegzéseként értékelhetjük a kötet záró tanulmányát – Németh László élő öröksége – amelyben Görömbei András az előbbiekből kiszűrve, azok lényegét újraidézve szól arról, hogy mit is jelent/jelenthet számunkra Németh László. Értéktétele expozíciójaként az író szavaira emlékeztet: „Egy költő műve azzal, hogy itt hagyta, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” Hozzá társítja a maga kérdését: „...hogyan készül, hogyan formálódik bennünk az ő öröksége?” Hogyan is formálódhatna egy olyan szellemi közegben, amelyben/amikor „az újabb időszak irodalomszemlélete, szellemi közállapota nem kedvezett az ilyen közösségi küldetésű és felelősségű életműveknek, az új elméleti teóriák sokasága érvel emellett, hogy az irodalom legyen csak irodalom, nyelvi fenomén, autonóm nyelvi világ és semmi más.” Görömbei András az ellenpólus véleményének ad hangot, amikor kijelenti: „Németh László tanulmányírói és szépirodalmi életműve egyaránt kiállta az idők próbáját. (...) Irodalomtörténészek tanárok és más értelmiségiek sokasága merít erőt és eszmét ma is Németh László erkölcsöt és szellemet, művészetet és életet a minőség igényével összekapcsoló életművéből. (...) Életműve nem vált kövületté, ma is megkerülhetetlen a véleménye és értékörzően újító művészi látásmódja egyaránt.” Példák sorával igazolja azt, miszerint írók, költők hosszú sora lépett az általa kijelölt útra: a nemzet elkötelezett szolgálatra, írásaik magukon hordozzák a Németh László-i szemlélet jegyeit, „közvetlenül is vállalják a Németh László-i örökség alkotó továbbvitelét”.

Szólnunk kell arról is, hogy Görömbei András – a Petőfi megálmodta sors kegyelmi ajándékának köszönhetően – mily sokat tett a Németh László-kultusz ápolásáért: a katedrán, emlékünnepek szervezésével, az azokon elhangzott előadásaival, kiadványok szerkesztésével. Ez utóbbiak közé tartozik a *Németh László irodalomszemlélete* (1999) és *A prózáiról Németh László* (2005), amelyek kutatók sorát „aktiválták”, sorakoztatták fel a jó ügy szolgálatára, sok értékes tanulmányokkal gazdagítva a Németh László-irodalmat.